

ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՔԱՐՈՁԸ 1)

ՍԻՐԵԼԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ.

Մտիկ արէք էս օր Զեզ մի քարոզ խօսիմ. դուք էնպէս կարծում էք, որ քարոզ միայն վարդապետներ կուտան, որպէս թէ Քրիստոսի Աւտարան, Աստածաշուշ գիրք, մեր նախնի սուրբ Հալրապետաց խրատներ և ճառեր միայն վեղարաւոր վարդապետներուն առանձին շնորհած է, ուրքա միայն արտօնութիւն և պաշտօն ունին եկեղեցւոյ բնմէն քարոզ խօսել:

Ոչ, էդպէս չէ. քահանան նոցնչափ իրաւունք ունի ամէն ժամանակ քարոզ խօսել, խրատ տալ իւր դիւշական ու ծխական ժողովուրդին, ամէն տօնի և կիրակի օրերում. քանի որ մեր գիւղական ժողովուրդը աչնպէս կը լինի, որ տարիներով վարդապետի երես չեն տեսնար: Վարդապետներ երբեմն ամպի պէս կուզան ու կանցնեն, մի կաթիլ անձրև չեն թափեր մեր ցամքած երկրին վրայ: Հապա ո՞վ պիտի խօսի Զեզ Աստուծոյ բան ու պատէրներ, Քրիստոսի Աւետարան, Առաքելոց և մարդարէից ընթերցւածներ, որ միշտ կը կարդացւին եկեղեցւոյ մէջ և դուք միայն լսում էք և ոչինչ չէք հասկանում:

Շիտակ խոստովանելով կամայեմ խօսելու, մեք քահանաներս էլ մեր կարդացած բան չենք հասկանում, որովհետեւ դպրոցի երես երբեք տեսած չեմք: Սորա համար Աստուծոյ բան ջրի ձալնի պէս կը լսւի մեր ականջին. մեք եկեղեցւոյ ականէն բղխած ալն կենդանի ջուրէն կարող չեմք խմել ու զովանալ: Ո՛հ աչնպէս պասքած ու ծարաւած դուրս կեղնեմք եկեղեցիէն, մեք և դուք, թէ քահանան, թէ ժողովուրդ՝ առհասարակ մի անապատ դարձած ենք, ուր երբեք ջուր չի կալ կամ ալնալիսի պինդ ու կորդ անմշակ մի երկիր եղեր է մեր սիրտ, զոր թէ վարել ուզեմք՝ մեր գութանի խոփ չի բանիր, ոչ միայն մեր, այլ և նոցն իսկ վարդապետի դաւաղանի խովն ևս դժւարաւ կը վարէ:

Գիտէք դուք, ժողովուրդ, մեր քահանայից գութանի խոփ արդէն անալիտան և գուլ է, որովհետեւ ոչ դպրոցի հնոցի մէջ մտած են և ոչ էլ

1) «Արարատ», 1894, մարտի տետր:

կրթութեան կռաւոր ծեծւած ու միւսած են, մեք էնպէս խամ երկաթ մնացած ենք, մեր խփ պողպատով զօղւած չէ։ Հապա ինչպէս կարող եմք ժողովուրդի կորդացած ու խտտացած երկիր վարել։

Այժմ ասացէք դուք, ժողովուրդ, աչս դատաստան ձեզ կը թողում, լանցանքն ո՞ւմ է, երբ գիւղական քահանաներ տգէտ և անիմաստ են, լանցանք եպիսկոպոսին է, որ կը ձեռնադրէ, թէ էջմիածնաւ բարձր Հոգեւոր Ատենինն է, որ կը թուլատրէ։ Ձէ ժողովուրդին է, որ կը թախանձէ, կը պահանջէ, համախօսական ժողովներ կը կազմէ, հարիւրաւոր ստորադրութիւններ թափում են խնդրագրին վրայ, վաւերական կնքով էլ դրոշմելով խմբովին դիմում են էջմիածնաւ դուռը, աչսպէս խօսում են։

Է՛ չալրիկ, հոգուդ մեռնիրք, եկեր ենք քահանաւ կուզենք, ահա բերեր ենք մեր գիւղի տիրացուն, որ քահանաւի զաւակ է, մեր գիւղի մէջ ծնած է, մեք իւր մանկութենէն գիտենք սորա վարքն ու բարք, պարկեշտ է, հ՛իզ ու խոնարհ է, վաղուց ի վեր եկեղեցւոյն կը ծառայէ, դպրութիւն կանէ, պատարագիչ քահանային սպասաւորում է և ալն, մեզ շատ ու բաւական է։

Չալրիկ գիտնալով որ ամեն օր քահանաւի ձեռնադրութեան խնդիր կալ, մի ձեռնադրութեան Մաշտոց մօտ պատրաստ է, խփոյն մի Աւետարանի գլուխ բանալով տիրացուն ձեռք կուտաւ, դու տեսնաս էն ժամանակ մեր տիրացուն կերպարանք, վախեն ասեմ թէ ամօթէն, երեսներ կակսեն կարմրել, բայց չալրիկ իւր ներողամիտ բնաւորութեամբ կը քաջալերէ, տիրացուն կսկսի չամր ու կակաղելով Աւետարանին մի քանի տողեր կարդալ։

Չալրիկ տեսնելով տիրացուն խեղճութիւնը, կը դառնալ դէպի ներկաւացուցիչ ժողովուրդ, ուր ես էլ պատահամբ ներկայ գտնւեցաւ, տեսէք ինչ ասաց չալրիկ ժողովուրդին։ «Դուք աչս տիրացուն բերած էք և կուզէք ձեր գիւղին համար քահանաւ ձեռնադրել տամ, բայց ահա տեսաք դուք, որ ձեր տիրացուն Աւետարան կարող չէ կարդալ։ Հապա եթէ եկեղեցւոյ խորհուրդներ հարցնեմ կամ փորձեմ թէ կարդացած Աւետարանի մտքեր կը հասկնայ, ինչ պիտի անէք։ Դուք չգիտէք միթէ որ Սինօքի բարձր Ատենը մի վճիռ արձանագրելով հրատարակած է, որ աչսուհետե անուսուսմն, անդպրոց, տգէտներ քահանաւ չձեռնադրեն»։

Դուք աչս մտիկ արէք, ժողովուրդ, չալրիկին խօսքեր և գիւղական ժողովրդին արդար փաստաբանութիւն։

Չալրիկն սկսեց մի երկար ճառ խօսել իւր ընտանի և բնական ոճով, թէ քահանաւի կոչումն ինչ բարձր նշանակութիւն ունի և թէ նորա պաշտօնին պարտականութիւն քանի մեծ է, թէ նորա մտքի ճրագ պէտք է լոյս ունենալ որ ձեզ լոյս տաւ։ Դուք չգիտէք որ քահանան գիւղական ժողովրդի աղն է, ձեզ համ պիտի տալ, եթէ քահանան էլ ժողովրդին պէս

իւր տղիտութեամբ և վարքով անհամ լինի, ինչ կը լինի. ժողովուրդին հետ միասին անհամ և անպէտք դառնալով, ալ ևս քրիստոնէութեան համ հոտ չի մնար իւր մէջ, միայն սոսկ անունով քրիստոնեալ կը լինի, իսկ գործքով բոլորովին հեռացած քրիստոնէութեան ճանապարհէն:

Գուք չգիտէք, որ քահանայն ձեր հոգևոր հովին է, որ պէտք է արթուն լինի մտքի աչքով և գիշեր ցերեկ հսկէ ձեր վրայ ինչպէս պահապան հրեշտակ, որպէս զի դուք չմոլորիք քրիստոնէութեան ուղիղ ճանապարհէն: Այլ հարցնեմ ձեզ, դուք ձեր անբան ոչխարներ չիմար և ապուշ հովւի կը լանձնէք: Եթէ որ ամեն կերպով կաշխատիք սրատես, ճարտար և փորձառու հովիւ ձեռք բերել, որ ձեր ոչխարներ լաւ գիտնալ արածել, արթուն աչքով գալիերէն պահպանել, երբեմն ևս հիւանդ ոչխարներուն դեղ ու դարման անել: Գուք երբ ալսչափ հոգածութիւն կանէք ձեր ոչխարներուն, ինչո՞ւ համար ոչինչ փութ չունիք ձեր հոգևոր հովիւներու ընտրութեան համար. բաւական է որ քահանայի զաւակ լինի, հոգ չէ թէ բարի անուն և բարի վարք չունի և ալին: Գուք էնպէս կարծում էք, որ քահանայութիւն մի ժառանգութիւն է և վախճանած քահանայի որդին իրաւունք ունի ժառանգել անպատճառ իւր հօր երիցութեան պաշտօն: Թողունք ալս. չո՞ք դարմանալի է, որ շատ ծերացած քահանաներ, ամեն ջանք ի գործ դնում են, որ իրենց կենդանութեան ժամանակ ձեռնադրել տան իրանց որդիք թէ արժանաւոր լինին թէ անարժան:

Այլ ջապէս ձեր բերած տիրացուն շատ տգէտ է. քահանայ լինելու ուսումն չունի, լաւ է որ առանց քահանայի մնաք, քան թէ տգէտ քահանայ ունենաք. տարէք, փոխեցէք մի ուրիշ արժանաւոր ուսեալ տիրացու բերէք. ևս իսկոյն ձեռնադրել կուտամ:

Այժմ դուք մտիկ արէք, տեսէք մեր գիւղացի ժողովուրդ ինչ պատասխան կուտան Հալիլիկին:

— Ե՛, Հալիլիկ ջան, ինչ դիւրութեամբ խօսում ես, միթէ չգիտես մեր խեղճ գիւղացի ժողովուրդին հալ. մեք տարիներով սպասելով հազար ճորով ձեռք բերած ենք ալս տիրացուն, որ գիւղի ծխական դպրոցէն ելած ծաղիկն է, և քիչ. շատ ժամակարգութեան մէջ վարժ: Միշտ մեր քահանային օգնական եղել է, առանց ուրարի սարկաւազութիւն կանէ, քարոզներ կը խօսի, բուրվառ կանէ, շարականներ և տաղեր կերգէ, ձայն շատ անուշ ու քաղցր է. ալսչափէն աւելի էլ ինչ պիտի, մեզ համար շատ ու բաւական է:

Մի բան էլ, Հալիլիկ, ալս տիրացուն գիւղին մէջ ծնած ու մեծցած լինելով իրեն վարքն ու բարք մեզի չալտնի է. ինքն պարկեշտ, համեստ ու հեզ մարդ է և մի քանի զաւակներու հալը. մի լաւութիւն էլ ալս է, որ մեզ համար շատ չահաւոր է, երբ քահանան բնիկ մեր գիւղացի լինի, նա հողաբաժին կունենալ գիւղին մէջ. մեք ալ ևս չենք պարտաւորիլ

նոր բաժին տալ։ Մի բան էլ, Հալրիկ, ներողութիւն տուր խոստովանաբար խօսմբ։

Մեք աղքատ չքաւոր գիւղացի եմք. շատ անգամ պատահում է, որ մեր քահանայի իրաւունքը շուտ չենք վճարեր. խեղճ քահանայն մկրտութիւն արեր է, պտակ է դրեր, մեռել է թաղեր, ամիսներով կերկարաձգեմք. կան մեր մէջ ծուխեր, Աստած իրանց խղճմտանք տալ, որ քահանայի հախ բոլորովին կուտեն։

Է՛, Հալրիկ, հիմի դու դատաստան արա, եթէ մեր քահանան մեր բնիկ գիւղացի չլինի և մեք երթամք շրջեմք և մեծ զժարութեամբ գրտնեմք մի շատ արժանաւոր անձն, որ կանոնաւոր դպրանոցէ ելած բարձր ուսումն ունի, աղաչենք ու պաղատենք թէ արի մեր գիւղին քահանայ եղիւր։ Տես Բնչ կը պատասխանէ։ Նս եթէ քահանայ լինիմ, կերթամ քաղաքացոց քահանայ կը լինիմ, որ ուսումն և կրթութիւն ունին և իմ պատիւս ճանաչում են, թէն ինքն գիւղացի է, տրեխ ոտք գնացեր մտել է դպրոց, բան է սորվեր, փիլիսոփայ դարձել, իւր միտք բարձրացեր, վերացեր մինչև ամպեր հասել է, էլ Երբ կը խոնարհի, կը զիջանի գիւղական ժողովրդին քահանայ դառնալ։

Ահա սորա համար է, Հալրիկ, որ մեք մեր տգէտ տիրացուով գոհ պէտք է լինիմք. քանի որ ուսեալ, արժանաւոր անձը մեզ համար շատ հազազիւտ և թանգ է։ Այսպէս մեք խեղճ գիւղացիքս ամեն կողմէ անբաղդ եմք. մեր ճակատագիրն գոցէ ալսպէս է, մեք տգէտ, մեր քահանան էլ պէտք է մեզ նման տգէտ լինի։ Եթէ թող տաս, Հալրիկ, գիւղացի կոպիտ խեղճով մի փիլիսոփայութիւն անենք։ Մեզ էնպէս կը թւի, որ տգէտ ժողովրդին շատ ուսեալ քահանայ չի կպիր և բնական կերպով չեն լարմարիր իրարու։ Երբ ժողովուրդ տգէտ է, ինչպէս կարելի է, որ արժանաւոր և ուսեալ քահանային պատիւն ու լարգ ճանչնալ։

Ահա դորա համար է, ասաց Հալրիկ, ես կուզեմ, որ դուք սուրբ Գրոց հմուտ և լուսատու քահանայ ունենաք, որպէս զի իբրև ճրագ լուստայ ձեզ և ձեր իսաւարին տգիտութիւն փարատէ։ Դուք միթէ չէք լսեր և չէք հասկնար Աւետարանին աչն պարզ խօսք, որ ասում է. «Ոչ կարէ կուր կուրին առաջնորդել և ալին»։ Դուք ձեր բերնով կը խոստովանիք թէ մեք տգիտութեամբ կուր եմք. կը հաւանիք որ ձեր հովիւ, ձեր առաջնորդն էլ ձեզ նման անգէտ և կուր լինի. սորա յախճան գիտէք ուր կերթալ—թէ առաջնորդող քահանան և թէ ժողովուրդ ի միասին խորխորատին մէջ կ'իջան։

Հալրիկ, Դու էլ աչնչափ տգէտ մի կարծեր զմեզ, որ մեք ձեր ասած ալք բարի և օգտակար խրատներ կարող չեմք հասկնալ. շատ լաւ կըմբռնեմք, վասն զի գիւղացիքս առջի ժամանակներու պէս աչնչափ տգէտ պարզամիտ չենք, որչափ կը կարծւենք. լաւն ու վատ, չարն ու բարին գիտենք որոշել։

Բալց Խնչ անեմք, վարանած ու շարած ենք, Գու էլ գիտես, Հալրիկ, որ ուսեալ և արժանաւոր ընծաւացու չունիմք, չունիմք, չունիմք. առաջ ժամանակ չէն ու պալծաւ վանքեր մի-մի կրթարան լինելով մեզ համար ընտիր-ընտիր քարոզիչ վարդապետներ և արժանաւոր քահանաներ պատ-րաստում էին. այժմ այդ վանքերու շատեր աւերակ դարձան, ափսոս մի քանի վանքեր հազիւ մնացած են, որոց մէջ մի մի խեղճ վարդապետ տրւած են իբրև պահապան:

Հալրիկ, մեք զարմանում ենք, երբ Գուք դպրոցական և արժանա-ւոր տիրացու պահանջում էք մեզմէ. միթէ այդ պարտքն մերն է, կամ թէ ժողովուրդ պարտական է սուրբ եկեղեցւոյ սպասաւորութեան պէտք լեցնել, չէ որ այդ պարտք բոլոր վիճակաւոր առաջնորդաց պատկանում է, որոց ջանք պիտի լինի միշտ եկեղեցւոյ հոգևոր պէտքեր հոգալ և պատրաստել. իսկ ամենամեծ պարտիք Մալր Աթուռին է, որուն ձեռք լինելով Բարձրագոյն Տեսչութիւն, կարող է ամեն բան տնօրինել և կար-գադրել, մեր վանքերու մէջ ընծաւարաններ չլինել տալ և մեզ համար քահանաւացու պատրաստել:

Տեսնում էք, Հալրիկ, դէպագէզ պարտքերը կուգան վերջապէս կը դի-ւին ձեր վրայ, գիտէք որ գիւղական աղքատիկ ժողովուրդ իւր կեանքի և հացի համար միայն կարող է հոգալ. եթէ մեք առանց հովի մնամք, Աստուծոյ առաջ պատասխանատուն մեծ Հովիւն է. Ահա մեր տգէտ փ-րացուն կառնեմք կերթամք, թող փակ մնալ մեր եկեղեցւոյ դուռը, երե-խաներ մնան առանց միրտութեան, մեռելներ առանց թաղման, ժողո-վուրդն էլ առանց ժամու և պատարագի. մեր մարմնական կեանքն ար-դէն անմխիթար ու դառն է, միայն հոգևոր կեանք, եկեղեցին, քահանան, Աւետարան, քրիստոնէական հաւատք և երկնից արքայութիւն մեր մխի-թարութիւնն է. եթէ բարձի մեզմէ և մեք խապաւ դրկւինք հոգեկան մխիթարութենէն, ալ ևս մեզ Խնչ կը մնալ,—ապրել Հալաստանեալց եկե-ղեցւոյ մէջ միայն սոսկ անուշով քրիստոնեայ:

Ներկաւացող ժողովուրդին աչտ վերջի չուսահատ և սրտառու խօս-քերը լսեց Հալրիկ ու լռեց. Նս տեսալ որ նորա շիրտ խոր զգացումով լեցեցաւ, վասն զի խոր տապաւորութիւն թողեց նորա հոգւոյն վերայ և ձգեց զինք մտահոգ թախծութեան մէջ:

Ահա ինչ որ տեսալ և լսեցի Էջմիածնալ Վեհարանին մէջ, պատմեցի ձեզ, ժողովուրդ, այդ քահանայ խնդրող գիւղացիք իրանց շատախօս փաստերով անմեղադիր և արդար են. Գիտէք, ժողովուրդ, աշխարհիս ամեն դասակարգի մարդիկ թէ հոգևորականք և թէ աշխարհականք, իւ-րաքանչիւրն իւր աստիճանին և պաշտօնին համեմատ պարտքեր ունի կատարելու, բայց ոմանք շատ անդամ թողլով իրանց պարտք միշտ պա-հանջում են, որ ուրիշներ իրենց պարտք կատարեն:

Լսեցիք որ զիւղացի ժողովուրդ պահանջում էր հոգևոր Տեսուչէն, որ իւր պարտք տեսչութենէն կատարէ, կամ ձեռնադրել տալ իւր ներկայացուցած տիրացուն և կամ երբ քննելով չի հաւնիր, կասէ տգէտ է, ուսումն չունի, անարժան է և ալլն, թող ինքն ուսեալ և արժանաւոր ընծաւացուն պատրաստէ մեզ համար: Այն, ժողովուրդին այս պահանջն արդար է. բայց միթէ հոգևոր Տեսչութիւն ևս նոյն ժողովուրդէն պահանջներ չունի կամ դուք ինքնին զգալով չէք մտածում, որ դուք էլ ձեր չափով ու վիճակով ձեր բաժին պարտքեր ունիք կատարելու: Եթէ ասէք մեք տգէտ անգիր, անուսումն չի՞նական ենք, ոչ խորհել գիտենք և ոչ զգալ. մեք մեր վարուցանով զբաղած դառն աշխատութեան մէջ, մարմնով և հոգեով ընկճած՝ դաշտի մշակներ եմք և ալլն:

Ահա Արշէն Էրէց անդադար խօսելով, քարոզելով պիտի զգացնէ ձեզ, թէ ինչ է ձեր պարտիք և երբ զիւղական ժողովուրդ լսելով իմանալ և զգալ իւր պարտուց նշանակութիւնը, ալլ ևս չի կարող չքմեղս լինել թէ անգէտ եմ, ուսման համն ու ճաշակ չեմ առեր, չգիտեմ:

Սիրելի ժողովուրդ, ևս գրելով և քարոզելով քո ճաշակ պիտի բանամ: Այժմ աչքքանս բաւական է, դարուն եկած է, երգում է ճախրակ մանիկ, լըծէ լըծէն. երթանք՝ ես դէպ ի դպրոց իմ դաս, դուք դէպ ի դաշտ ձեր գութան:

Ուժ և չաղդութիւն մաղթում է ձեզ՝

ԱՐՇԷՆ ԵՐԷՅ